

“Batı’da Şarkiyat Çalışmaları
Tarihi ve Politikası” Konferansı;
Mehmet BAYRAKTAR, Prof.
Dr.; İslâm Araştırmaları
Merkezi (İSAM) Konferans
Salonu; 28 Şubat 2003.

Yaptıkları çalışmalar ve ortaya koydukları eserleriyle İslâm araştırmaları sahasına önemli katkılar sağlayan ilim adamlarından her ay birinin katılımıyla, düzenli bilimsel konferanslar tertip eden İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 28 Şubat 2003 tarihinde AÜ İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Mehmet Bayraktar’ı ağırladı. “Batı’da Şarkiyat Çalışmaları Tarihi ve Politikası” konulu konferansında, uzun süren meslek hayatı boyunca edindiği bilgi ve tecrübeleri meslektaşlarıyla paylaşan Bayraktar, Batı’nın doğu’ya bakışı ve oryantalizm hakkında ülkemizdeki tartışmalara katkı sağlayacak derli toplu bir çerçeve çizmesinin yanında çarpıcı değerlendirme ve tespitlerde de bulundu.

Oryantalizmin doğuş tarihi hakkında çok farklı görüşler bulunmakla birlikte daha çok üç temel tezin ön plana çıktığını söyleyen Bayraktar, bunlardan birisinin George Barthold’a, diğerlerinin ise Maxime Rodinson ve Edward Said’e ait olduğunu ifade etti. Barthold’a göre oryantalizm, M.Ö. V. yüzyılda Herodot’la başlar. Buna karşın Maxsime Rodinson oryantalizmin 1531’de kurulan Collège de France’da Guillaume Postel’in Arapça ders vermesi ve diğer akademik faaliyetler sergilemesi neticesinde ortaya çıktığı görüşündedir. Edward Said ise oryantalizm çalışmalarının 1311-1312 yılları arasında düzenlenen Viyana Konsülü’nde alınan kararlarla başlatıldığını savunur. Said önceki görüşlerden farklı olarak oryantalizmin siyasetini ön plana çıkararak onu daha ziyade sömürgecilik biçiminde takdim etmektedir.

Bayraktar Hoca ise oryantalizmin başlangıcını 999-1003 tarihleri arasında papalık yapan II. Silvestre zamanına götürür. Asıl ismi Gilbert Doriak olan bu şahıs daha önce kilise tarafından yasaklanan İslâmî ilimleri tahsil etmiş, papa olduktan sonra da o devirde İspanya sınırları içinde bulunan Ripol’de İslâm

dünyasındaki *Beytü’l-hikme* gibi bir müessese kurarak bu ilimlerle alakalı önemli eserleri tercüme ettirmiştir. Pek tabii ki, İslâmî ilimler üzerindeki söz konusu yasağın kalkması kilisenin iyi niyetinden değil, rakip olan dinin başarısının arkasındaki gerçekleri ve o dinin düşünce yapısını öğrenmek, böylece kuvvetli ve zayıf yönlerini tespit etmek suretiyle onu bozmaya çalışmak isteginden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra bir diğer amaç da İslâm dünyasında var olan felsefi bilimsel düşünceyi anlamaya çalışma ve kendilerini geliştirme gayretidir. Aynı devirlerde oryantalizmle eşgüdümlü olarak misyonerlik faaliyeti de ortaya çıkmıştır. Çünkü amaçları bir yandan rakip dini zayıflatmak veya yıkmak, diğer yandan da kendi dinlerini yaymaktır. Dolayısıyla oryantalizm bu üç temel gayeyle papalık tarafından başlatılmış ve diğer çalışmalarla iç içe yürütülmüştür. Batı’daki genel düşünce tarihinin seyrine ve bilimsel gelişmelere paralel olarak oryantalizm faaliyeti de mekân, boyut ve yöntem bakımından değişime uğramış, ancak temel gayesinden hiç vazgeçilmemiştir.

Oryantalizmin ortaya çıkışı ve temel amacı hakkında gayet doyurucu bilgiler sunan konuşmacı, onun günümüze kadar geçirdiği değişim ve gelişimini ortaya koyarken de önemli dönüm noktalarına dikkat çekmek suretiyle genel bir çerçeve çizdi. Buna göre; X. yüzyılda başlayan tercüme ve seyahatlerle İslâm dünyasını tanıma faaliyeti, yüzyıl sonra skolastik devir adı verilen, Batı’nın kalkınma, Rönesans ve Reform ve Aydınlanma hareketlerinin temelini teşkil eden dönemi ortaya çıkarmıştır. Skolastik hareketler o kadar etkili olmuştur ki Batı düşüncesinin bu günkü temelleri atılmıştır. Bu devirde İslâm düşüncesinin en önemli şahıslarının eserleri tamamıyla tercüme edilmiş, Fârâbî, İbn Rüşd gibi büyük düşünürler kendi kaynaklarından tanınmıştır. Batı, Yunan düşüncesini de İslâm dünyasından öğrenmiştir. Aristo ve Eflatun başta olmak üzere Yunan düşüncesinin önemli şahsiyetleri, eserleri tercüme edilen Müslüman filozoflar sayesinde tanınmıştır. Bu devirde İslâm’ı yıkma planları yavaş yavaş büyümüş, daha ciddi ele alınan bu planlar, kağıt üzerinde kalmamış ve fiiliyata geçirilmiştir. Nitekim bunların bir sonucu olarak Haçlı Seferleri başlatılmıştır.

Milâdî 1311-1312 yılları arasında düzenlenen Viyana Konsülü oryantalizm çalışmaları açısından önemli bir aşamadır. Zira bu konsülde, o güne kadar var olan çalışmalarla yetinilmeyip oryantalizm çalışmalarını destekleyecek yeni üniversiteler açılmasına karar verilmiştir. Günümüzde Batı’daki meşhur üniversitelerin çoğu bu dönemde açılmıştır. Bunların her birinde oryantal enstitüleri (Middle Eastern Studies) kurulmuş ve buralarda yapılan çalışmaları bizzat papalık yürütmüştür.

XVI. yüzyılda Rönesans ve Reform hareketleri sona ermiş ve Aydınlanma dönemi belirlemiştir. XVII. yüzyıldan sonra eğitim ve öğretim yavaş yavaş kilisenin kontrolünden çıkmaya başlamış ve bu dönemde öncekilere nazaran

biraz insafli Batılı ilim adamları görülmeye başlanmıştır. Aynı devirde üniversitelerin dışında bir takım cemiyet ve vakıflar kurulmuş ve bunlara bağlı yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Daha çok dergiler vasıtasıyla yayınlar yapan ve bugün bile hayatîyetlerini devam ettiren söz konusu kuruluşlar oryantalist çalışmalarını daha yaygın hale getirmiştir. Doğu araştırmalarının kapsamında değişim yaşanması da aynı zamana tesadüf eder. Nitekim XVII. yüzyıla kadar oryantalizm çalışmalarında sadece İslâm ve Müslümanlar hedef alınırken, bu dönemden sonra İslâm'ın yanı sıra Çin, Japon, Hint gibi Asya'daki diğer millet ve medeniyetler de inceleme konusu edilmeye başlanmıştır. Ancak hiçbir zaman İslâm'a olan ilgi/nefret (Hoca'nın ifadesi) azalmamış, hatta diğer medeniyetler çoğu zaman İslâm'ın aleyhine kullanılmak üzere araştırılmıştır. Bu durum günümüzde bile halen devam etmektedir.

Aydınlanmadan sonra XVIII. Yüzyılın sonuna doğru oryantalistler kendilerine yeni bir politika belirlemişler ve buna göre yaptıkları çalışmalarda kullandıkları üslûba dikkat ederek, görünürde Müslümanların sempatisini kazanacak şeyler söylemeye çalışırken, asıl söylemek istedikleri hususu söz aralarında belli etmeden sistemli bir şekilde sunumu hedef almışlardır. Bayraktar Hoca'ya göre bu konuda en başarılı Oryantalistlerden birisi Montgomery Watt'tır. Watt, bir çok konuda İslâm aleyhine olan şeyleri, İslâm'ı över görünerek söylemiştir.

XIX. yüzyılda oryantalist çalışmaların bir başka kolu olarak masonluk faaliyeti etkisini göstermiştir. Tamamen özdeş olmamakla birlikte, nihâî hedef ve faaliyet alanı açısından oryantalizmi de içine alan bu oluşum, çok değişik yöntemler kullanarak İslâm aleyhine faaliyet yürütmüştür. Dolayısıyla oryantalizm değerlendirilirken masonluğun da göz ardı edilmemesi doğru olacaktır.

Bütün bu çalışmalar neticesinde asrımızda İslâm karşısındaki gücün her yönüyle büyüdüğünü ve bir sarmal gibi İslâm'ı çepeçevre kuşattığını tahmin etmek zor olmayacaktır. Hatta Mehmet Bayraktar'ın ifadesiyle bu güç o kadar büyümüştür ki, artık İslâm dünyasında Müslüman oryantalistler yetiştirerek amaçlarını gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir, ki en tehlikeli gelişme de budur. Meselâ Fazlurrahman oryantalistlerin etkisinde fazlasıyla kalan ve onların iddialarını dillendiren Müslüman ilim adamlarından biridir. Bu nedenle görüşlerinin bir çoğu sakat ve mantık dışıdır. O kadar ki, onun bazı cümleleri Gibb'in *Muhammedanism* adlı eserinden aynen aktarmadır. Oryantalistlerin İslâm anlayışları bu tür şahıslar vasıtasıyla İslâm dünyasına daha kolay girmiş ve İslâm'a bir çok yönden zarar vermiştir. Buna paralel olarak Bayraktar Hoca'nın dikkat çektiği bir diğer önemli nokta da oryantalistlerin İslâm aleyhine ortaya attıkları iddiaların kaynağı ile alakalıdır. Ona göre oryantalistlerin iddialarının büyük çoğunluğu daha önceki asırlarda yaşamış olan İslâm âlimlerinin çeşitli konulardaki bazı farklı düşüncelerinin değişik bir tarzda sunumundan ibarettir. Dolayısıyla İslâm'ı kendi mensuplarının fikir ve iddialarıyla çökertmeye çalışmışlardır. Bu anlamda bazı âlimlerin fikir beyan ederken

sorumsuz davranmaları, onları istemeden de olsa İslâm'a zarar verir konuma getirmiştir.

Mehmet Bayraktar'ın, oryantalizmin doğuşu, tarihi ve politikası hakkında verdiği bu konferans kanaatimizce dinleyiciler açısından bilgi yüklü ve ufuk açıcı niteliktedir. Özellikle temel amaç ve politikalarını bilerek oryantalizmi değerlendirme ve oryantalistlerin eserlerinden istifade ederken, oryantalizmin tarihi gelişimi ve politikaları hakkında bilgi sahibi olarak bilinçli davranma konusuna dikkat çekmesi ve tatmin edici bilgiler sunması, konferansın muhtevasını önemli kılmaktadır. Zira bu bilince ulaşmamız, hem onların amaçlarının gerçekleşmesini güçleştirecek hem de saptırmalardan etkilenmeden kendi dinimizi daha sağlıklı yaklaşımlarla değerlendirmemizi mümkün kılacaktır. Aynı zamanda bu, günümüzde yaşadığımız bilimsel anlamdaki kafa karışıklığının sebeplerini anlamada ve problemlerimizi aşmada bize yardımcı olacaktır.

Abdullah KARAHAN, Dr.

UÜ İlahiyat Fakültesi, BURSA